

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «**Соціальна робота та психологічна служба**» вибіркового компонента освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 3 *Діяльність психологічних центрів в Україні і за кордоном*

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології
Протокол від 15.08.2023 №8

Розробник:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук ,
доцент Маннапова Катерина Робертівна

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, с.н.с. Мацегора Я. В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук Твердохвалова Ю.Л.

План лекції

1. Класифікація психологічних центрів: за формою власності, за цілями; за формами надання послуг.
2. Різновиди студентських психологічних служб за кордоном: у Великобританії, США, Франції, Німеччині, їх завдання і особливості.
3. Психологічні центри в Україні.

Рекомендована література

1. Євдокімова О.О. Психологічна служба// Навчально-методичний посібник// рец. С.Д. Максименко, О.В.Землянська// Х.: видавничо-поліграфічний центр ХНУРЕ, 2013. – 204 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

2. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
3. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
4. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
5. Пошукова система Google Books <https://books.google.com/>

Текст лекції

1. Класифікація психологічних центрів: за формою власності, за цілями; за формами надання послуг.

Психологічний супровід студентів вищих навчальних закладів за кордоном має давню історію і вважається традиційним. Розвиток психологічної служби вишу визначається, з одного боку, тими науковими концепціями, які існують в психолого-педагогічній науці даної країни, з іншого, - потребами, цілями і завданнями виховання і формування особистості студента, які залежать від конкретних соціально-економічних умов тієї чи іншої країни.

Спрямованість діяльності служб і центрів консультування також різниться в різних зарубіжних вишах: в одних - найбільшу вагу мають психологічна і психотерапевтична допомога студентам і персоналу вишу, в інших - профорієнтація, професійне консультування, в третіх - так зване академічне консультування, здійснюване академічними відділами. Таке різноманіття моделей діяльності служб і центрів консультування в різних вишах за кордоном пов'язане з різноманітністю систем вищої освіти. У багатьох континентальних європейських країнах більшість студентів схильна вчитися у місцевих вищих навчальних закладах і, отже, жити в своїх сім'ях або, принаймні, в тісному контакті з ними. І, навпаки, у Великобританії та Франції студентство традиційно є дуже мобільним, і багато студентів вважає за краще вчитися у навчальних закладах, розташованих далеко від дому, і, таким чином, не мають підтримки сім'ї.

Крім того, в багатьох континентальних країнах навчання є більш тривалим, ніж у Великобританії, Ірландії або у французьких університетах, де період навчання зазвичай складає тільки три або чотири роки. Ця відмінність зумовлює омолодження студентства. Супровід, необхідний молодим студентам, особливо таким, що навчаються далеко від дому, відрізняється від супроводу, який потрібний студентові, що живе в сім'ї або студентові у віці 25 і більше років.

Ще один чинник, що визначає відмінності студентів, - це характер прийняття рішень студентами і час, коли вони приймаються. У багатьох континентальних країнах вибір професійної кар'єри зумовлений вибором програми навчання в університеті. Таким чином, рішення про майбутню професію приймається, як правило, на кінцевому етапі здобування середньої освіти. Більш того, якщо відповідно до традицій, що склалися, і обставин випускники середньої школи вступають, головним чином, до місцевих вищих навчальних закладів, то ринок праці для тих, хто здобув вищу освіту, обмежується, головним чином, місцевими потребами.

2. Різновиди студентських психологічних служб закордоном: у Великобританії, США, Франції, Німеччині, їх завдання і особливості.

У Великобританії, меншою мірою в Ірландії й інших країнах, велика частина ринку праці відкрита для випускників незалежно від дисциплін, що вивчаються, отже, студенти можуть обрати професію у процесі навчання або на його завершальному етапі, і вона не зумовлюється програмою навчання. Більш того, в таких країнах, як Великобританія або Франція, де студенти часто навчаються далеко від дому, ринок праці випускників має національний, а не локальний характер.

Таким чином, аналіз проблем психологічного супроводу студентів ВНЗ в різних зарубіжних країнах показав, що у Великобританії, Франції, США й ін. існує традиція забезпечення послуг, перш за все, з професійного консультування (оскільки студенти можуть обрати професію у процесі навчання або на завершальному його етапі, і вона не визначається самою програмою навчання). У той час як в інших континентальних країнах подібні послуги не розглядаються як необхідні через те, що рішення про вибір професії було прийняте до вступу до університету, або через те, що випускники пропонують свої послуги на місцевому ринку праці, добре знайомому студентам.

Ще одна відмінність у системах вищої освіти пов'язана з тим, що в багатьох континентальних університетах академічні системи є дуже складними і студентам потрібна допомога в реалізації, так званої системи кредитів (вибору дисциплін, що вивчаються). Тому у вишах цих країн склалася традиція академічного консультування, пов'язаного з проблемами вибору студентами навчальних курсів і спеціалізації. Така допомога входить до структури програми навчання.

Однією із проблем, які вирішують психологи зарубіжних ВНЗ, є збереження стабільного і прогресивного у навчанні контингенту, оскільки осіб з граничним станом виявляється дуже багато і, у зв'язку з чим, особливої ролі набуває психологічне консультування студентів. Серйозної уваги приділяється поліпшенню психічного здоров'я студентів, координації роботи з медичними підрозділами вишу, зв'язкам з клініками, але усе-таки головний акцент робиться на превентивному підході. Особливої уваги надається таким соціально-психологічним проблемам студентів, як ускладнення у встановленні взаємин з викладачем, з однокурсниками, з сім'єю, а також різним соціальним проблемам (отримання роботи, проблемі харчування, проживання й ін.), які, так чи інакше, позначаються на фізичному та психологічному стані студентів.

Ще один приклад моделі психологічного супроводу студентів - це комплексний відділ студентських служб у британському університеті Саут-Бланка, який спробував об'єднати всі служби, що надають послуги студентам під «дахом» одного відділу - комплексного відділу студентських служб

У комплексному відділі студентських служб працюють більше 30 співробітників, які надають наступні послуги: консультування і навчання консультантів з особистісних питань; підготовка кураторів з навчальних і особистісних питань; професійне консультування і працевлаштування студентів; медична допомога і охорона здоров'я; рекомендації і консультації у випадках різних форм неієздатності, організація послуг студентам з різними фізичними вадами; підтримка студентів-емігрантів впродовж адаптації в нових умовах навчання, а також інші питання соціально-побутового характеру, наприклад, фінансові рекомендації фахівців; рекомендації і консультації сумісно із службою студентських позик щодо виділення студентам позик у зв'язку з важким матеріальним станом; тиждень офіційного зарахування першокурсників; спеціальні зустрічі за участі студентів старших курсів, співробітників комплексного відділу студентських служб, організовані з метою створення невимушеної атмосфери, виявлення кола проблем тощо.

Переваги комплексного підходу до організації студентських служб полягають у тому, що він дозволяє легко переходити від однієї форми рекомендацій і допомоги до іншої, користуватися різноманітними послугами в одному і тому ж місці; об'єднати адміністративне управління; надає більш широкі можливості для підвищення кваліфікації співробітників на місці тощо.

Психологічні служби різних країн різняться ще й тим, які фахівці працюють у ВНЗ. У деяких університетах перевагу надають консультантам, що мають відповідну професійну підготовку, в інших - використовують випускників вишів з психології або педагогіки, чи консультування й управління. Третя група університетів вважає за краще мати консультантів у штаті співробітників, залучених на постійній чи тимчасовій основі.

Попри відмінності в організації психологічних служб основним методом психологічного супроводу в психологічній службі ВНЗ є психологічне консультування з різних особистісних проблем, профорієнтація або професійне керівництво. Традиційно центральними видами послуг, яким віддається

перевага, для консультантів-психологів є безпосереднє спілкування із студентом з метою допомогти йому краще зрозуміти себе, полегшити прийняття рішень, розвинути ціннісні установки, звернути увагу на вивчення відносин і, використовуючи численні теоретичні моделі, сприяти особистісно-професійному розвитку і готовності до спільної роботи над проблемами. Не випадково у якості параметрів вивчення розвитку особистості студента використовують наступні показники: компетентність, управління емоціями, розвиток цінностей особистості, міжособистісних взаємин, інтегративність і цілепокладання.

У ході консультування використовуються традиційні методи, серед яких інтерв'ю, психологічне тестування, групові дискусії і тренування (тренінги), інтерпретація ситуації або проблеми, роз'яснення думки, положення, факту або емоційного стану й ін. Проте треба зауважити, що консультування у сфері вищої освіти за кордоном, виходить за межі суто індивідуальних психологічних проблем, оскільки психологи освітніх установ виконують ще й функції педагогів, психометристів, дослідників, клініцистів і при цьому на них покладаються обов'язки сприяти вирішенню ще соціальних проблем.

Треба відзначити, що в країнах Східної Європи також активно проходило становлення психологічних служб. Відмінною рисою цих служб була орієнтація на методичне забезпечення, зокрема розробки психодіагностичних методик. У Польщі були організовані Психометрична лабораторія, яка адаптувала відомі в світі тести та створювала власні оригінальні методики, Методичний центр з виховної і професійної консультацій в компетенції Міністерства освіти, який розробляв і видавав психодіагностичні тести для професійних центрів. У Чехословаччині психологічна служба була представлена як психолого-педагогічний консультаційний центр (при Міністерстві освіти), діяльність якого включала: консультування у сфері виховання і освіти, організоване головним чином на допомогу школі, вчителям, батькам; і консультування з питань шкільного і професійного розвитку, у якому надавалася допомога у виборі професії, проводилося обстеження дітей із зміненою працездатністю. В аналізованій літературі немає відомостей власне про діяльність психологічних служб вишу у Чехії, Німеччині, Польщі й ін. східноєвропейських країнах. Разом з тим, є матеріали, що стосуються різних консультативних центрів вишів, що мають свої специфічні риси і вирішують спільні для будь-якого типу ВНЗ завдання психологічної і професійної допомоги. Так у Німеччині при Центральному інституті вивчення проблем студентства проводилося комплексне (інтервальне) дослідження проблем студентства, зокрема, вивчалися основні складові ефективності навчання, такі як професійна орієнтація, мотивація, причини відмінностей між студентами різних факультетів вишу. Реалізовувалася практична робота через кабінети професійних консультацій у вишах, яка полягає у наданні допомоги молодим людям під час переходу від середньої освіти до вищої; у забезпеченні інформацією школярів, учнів виробничого навчання та молодих робітників щодо вимог, які висуваються до навчання у вищих навчальних закладах, про зміст навчання, про

професійні можливості в обраних галузях, про діяльність і завдання випускників, а також про перспективи професійного зростання; у зміцненні мотивації вибору професії студентами вишу; в інформуванні студентів про те, де вони знайдуть своє застосування як випускники, про можливості підвищення своєї ділової і професійної кваліфікації; у консультуванні з питань, що стосуються сфери їх професійної діяльності.

У вищій освіті Угорщини психологічний супровід студентів здійснювався студентськими консультативними центрами, діяльність яких була, головним чином, зосереджена на психологічній допомозі студентам: у визначенні майбутньої професійної діяльності, адаптації їх до навчання у ВНЗ і подоланні труднощів, пов'язаних із значним розширенням обсягу знань в ході професійної підготовки

Про існування специфічних європейських аспектів орієнтації і консультування студентів ВНЗ свідчить створення у 1988 р. унікальної організації європейського рівня «Європейський форум з орієнтації студентів» (FEDORA) та Європейської асоціації з консультування, діяльність яких полягає у вдосконаленні практики орієнтації та консультування у вищій освіті.

Робота форуму реалізується через робочі групи, які працюють над окремими аспектами вузівської орієнтації:

- професійна підготовка і перепідготовка вузівських консультантів, обмін досвідом роботи;
- взаємозв'язок між вузівськими консультантами вищих навчальних закладів і роботодавцями, особливо менеджерами з набору кадрів;
- допомога і підтримка студентів з фізичними вадами;
- психологічне консультування (група FEDORA - психіка).

3. Психологічні центри в Україні.

Закордонний досвід організації і функціонування служб психологічного супроводу студентів вишів певною мірою вплинув як на становлення аналогічних служб у вітчизняних вишах.

Досвід організації і розвитку психологічної служби ВНЗ був вивчений Н.М. Пейсаховим , Ю.М. Забродиним , Б.Б. Коссовим та ін. Теоретичні і практичні питання психодіагностики, психологічного і професійного консультування студентів вишу висвітлювалися цілою низкою авторів. Крім того, досліджувалися питання історії організації психологічної служби в системі вітчизняної освіти, теоретичні, методичні і практичні аспекти діяльності шкільної психологічної служби; проблеми індивідуального і сімейного психологічного консультування; знайшов узагальнення досвід психотерапевтичної допомоги дітям і підліткам з метою профілактики правопорушень.

Прообразом сучасної психологічної служби були профконсультаційні бюро, психотехнічні (промисловість, транспорт) і педологічні лабораторії на підприємствах і в установах, створені на початку 20-х-30-х рр. XX с.

Педологічні лабораторії і кабінети при обласних і районних органах народної освіти: органічно поєднували практичну роботу з науково-дослідною діяльністю, здійснювали в основному методичні функції в організації шкільної педологічної служби. Педологи активно здійснювали психолого-педологічне консультування в педологічних кабінетах в школах, дитячих садках, різних підліткових об'єднаннях, і вони були безпосередньо пов'язані з педагогічним процесом; розроблялися теорія і практика психодіагностики; проводилася робота з батьками. Певний інтерес становить той факт, що педологічна робота в школі розглядалася як загальношкільна справа, справа всього педагогічного колективу.

Попри всю неоднозначність оцінок педологічної служби в школі її досвід є складовою частиною історії вітчизняної школи в цілому і становлення психологічної служби зокрема.

Сучасний етап становлення психологічної служби веде відлік з 70-х рр. 20 ст. і обумовлений потребами суспільної практики і певним рівнем розвитку фундаментальних і прикладних досліджень у сфері педагогічної і соціальної психології, медичної психології, психології праці тощо.

Б.Г. Ананьєв одним з перших висунув на передній план психологічної науки вирішення проблем вузівської молоді, проблему студентства, представив три основні ступені роботи:

1. Пропаганду психологічних знань, психологічну освіту як для студентів, так і для викладачів.
2. Індивідуальне психологічне обстеження студентів, що має за мету як виявлення дефектів психічного розвитку, так і сильних сторін того або іншого студента, з тим, щоб показати йому і його викладачеві, які властивості можуть бути опорою в навчанні та у майбутній професійній діяльності, які необхідно розвивати й удосконалювати, а які гальмувати, пригнічувати.
3. Активну переробку окремих властивостей, навичок, звичок, закріплених у окремих студентів. Профілактика з розвитку комунікабельності, кмітливості, творчої активності, організаторських здібностей тощо.

Дослідження Б.Г. Ананьєва та його послідовників вперше дозволили на основі комплексного вивчення людини поєднати психологічну діагностику з рівнем розвитку психофізіологічних функцій, процесів, станів і властивостей особистості, а потім і вивчати структурні особливості кожного з цих рівнів, їх роль у загальній структурі особистості, визначати потенціал людського розвитку.

Проте, недостатня кількість фактичного матеріалу про спрямованість особистості студента, про мотивацію, ціннісні орієнтації, переконання і ідеали не дозволяли дати цілісної характеристики людини, поєднати психологічні дослідження з соціологічними та забезпечити соціально-психологічну змістовність першого і другого.

Друга серйозна спроба комплексного дослідження особистості студента була зроблена у 1974 році на базі лабораторії психофізіологічних проблем вищої

школи при кафедрі педагогіки і психології, яку очолював Нісон Меєрович Пейсахов.

На рубежі 80-90-х рр. остаточно сформувалося соціальне замовлення на організацію психологічної служби у вишах. Проте вирішення задачі створення психологічної служби ВНЗ у нашій країні істотно відстає від створення аналогічної служби в школі. Дотепер психологічна служба ВНЗ представлена незначною кількістю, організаційна структура офіційно не закріплена, не оформлений документально зміст діяльності.

У класичних університетах і вишах гуманітарного профілю зазвичай є кафедри психології і педагогіки, при яких створення психологічної служби або лабораторії виглядає більш природним. Проте можна назвати лише окремі ВНЗ, в яких накопичено досвід функціонування психологічної служби.

Так, при Буковинському державному медичному університеті працює Медико-психологічний центр, основною метою діяльності якого є підготовка лікарів зі спеціальності «Медична психологія» та надання населенню комплексу медико-психологічних послуг, спрямованих на профілактику, діагностику, корекцію, консультування, психологічний супровід лікувального процесу. Фахівцями центру працюють психологи, психотерапевти, психіатри. Форми та напрямки роботи є наступними: психологічне консультування та психокорекція; індивідуальна та групова психотерапія; психологічна реабілітація; психологічні тренінги; профорієнтаційні консультації; розвивальні заняття; психологічна та патопсихологічна діагностика; психологічний супровід роботи лікувально-профілактичних установ (профадаптація, навчання і тренінги персоналу); консультації дітей та підлітків; сімейне консультування та психотерапія; психологічна допомога майбутнім мамам; консультація сексопатолога; залежності (алкогольна, наркологічна, ігрова); корекція дефектологічних розладів; післядипломна освіта лікарів.

Центр є суто медичним, і психологічна допомога надається у випадках: невротичних проявів – страхів, нав'язливих станів, стресів і депресій, у тому числі, емоційної напруги, тривожності, непевності у собі, підвищеної агресивності; психосоматичних захворювань – гастроентерологічних, інфаркті міокарда, астмі, алергії; психологічних травм, що виникли внаслідок кризових ситуацій, повної або часткової втрати працездатності, сексуальних проблем; порушень при дитячому аутизмі, гіперактивності, затримці психічного розвитку; труднощів у навчанні, на роботі – проблеми із психологічною адаптацією в дитячому садку, школі, університеті, конфліктах у колективі; труднощів у спілкуванні – замкненості, сором'язливості, ворожого ставлення до оточення; труднощів у сімейних стосунках – сімейних конфліктах, станах після розлучення, сімейних зрадах та втратах.

Фахівцями Центру також пропонується психологічна діагностика: інтелектуальних можливостей: сприйняття, пам'яті, мислення, мовленнєвого розвитку, готовності до навчання, працездатності, обдарованості, проблем розвитку; особливостей особистості та емоцій, мотивів поведінки, рівня тривожності та способів захисту від тривоги, наявності страхів, стереотипів

поведінки, рис характеру та ін. Особливістю даної установи є її спрямованість не лише на психологічний супровід навчального процесу, скільки на надання відповідних послуг населенню, у процесі якого мають можливість удосконалювати свій професійний рівень студенти - майбутні психологи.

Функціонує психологічна служба Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського, яка початок свій веде зі створення у 2007 році у навчальному закладі «Лабораторії психологічного супроводу навчально-професійної діяльності».

Поєднуючи науковий, прикладний та практичний аспекти діяльності, психологічна служба Миколаївського університету працює за такими напрямками роботи: психофізіологічна діагностика профпридатності абітурієнтів ; координаційно-методологічний та аналітико-науковий напрями; професійне становлення; психологічний супровід сучасної сім'ї; соціально-психолого-педагогічний супровід студентів з обмеженими можливостями; сучасний менеджмент освіти й ін.

Особливістю роботи цієї структури можна вважати: по-перше, значну увагу, що приділяється у діяльності служби професійному розвитку майбутніх психологів, яких готує університет; і по-друге, залучення студентів-психологів до роботи у психологічній службі.

Сучасна психологічна служба вишу являє собою цілісну систему декількох аспектів: спеціальний напрям психологічної науки, що інтегрує загальні досягнення педагогічної психології, психології розвитку і акмеології, соціальної психології, психології управління і ін.; психологічне і психолого-педагогічне забезпечення досягнення основних цілей вишу, що полягають у розвитку особистості і підготовці фахівців (бакалаврів, магістрів); безпосередня діяльність психологів у ВНЗ. Таким чином, існує єдність трьох основних аспектів діяльності служби: наукового, прикладного та практичного.

Науковий аспект діяльності психологічної служби припускає проведення дослідницько-аналітичної роботи з виявлення проблем вищої освіти, методологічне і теоретичне обґрунтування, розробку психодіагностичних, психокорегувальних і розвивальних програм, способів, засобів і методів застосування психологічних знань у конкретних умовах сучасної вищої освіти.

Прикладний аспект припускає психологічне забезпечення всього процесу навчання та виховання, включаючи аналіз і розробку психологічних підстав навчальних програм, дидактичних і методичних матеріалів.

Практичний аспект - безпосередня робота психолога у ВНЗ. Практично-орієнтована діяльність вузівської психологічної служби спрямована на забезпечення цілісної адаптації студентів до змісту і організації освітнього процесу в цілому і конкретних життєвих завдань студентів, що виникають у процесі їх особистісно-професійного розвитку, а також на вирішення конкретних проблем, з якими звертаються куратори студентських груп, викладачі і інші суб'єкти освітнього середовища вишу.

Виділяють дві лінії діяльності психологічної служби освіти - актуальну і перспективну, які нерозривно пов'язані між собою. Актуальна орієнтована на вирішення «злободенних» проблем, пов'язаних з тими чи іншими моментами на кожному з етапів навчання, з труднощами в навчанні і розвитку, відхиленнями в поведінці і спілкуванні. Перспективна - націлена на розвиток, становлення особистості і індивідуальності кожного студента, на формування його психологічної готовності до самовизначення, саморозвитку, творчого життя в суспільстві. Ця лінія також пов'язана із збереженням і підтримкою психологічного здоров'я студентів.

У «Положенні про психологічну службу системи освіти України» відзначено, що основною метою діяльності психологічної служби є психологічне забезпечення та підвищення ефективності педагогічного процесу, захист психічного здоров'я і соціального благополуччя усіх його учасників: вихованців, учнів, студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Основні завдання психологічної служби системи освіти України полягають у:

- сприянні повноцінному розвитку особистості вихованців, учнів, студентів на кожному віковому етапі, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку;
- забезпеченні індивідуального підходу до кожного учасника навчально-виховного процесу на основі його психолого-педагогічного вивчення;
- профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальному і психофізичному розвитку вихованців, учнів, студентів.

Таким чином, головною метою психологічної служби вишу є - сприяння підтримці психічного здоров'я, пізнавального інтересу і розкриттю індивідуальності студента, а також корекція різного роду утруднень у його розвитку і становленні.

Одним з основних завдань психологічної служби вищого навчального закладу є урахування прогнозованої успішності засвоєння професії, спеціальності, посилення професійної мотивації до обраного профілю і адаптації до майбутньої професії.

В основному в своїй діяльності психологічна служба вишу традиційно акцентує увагу на забезпеченні таких напрямів психологічного супроводу як психологічна освіта, психологічна профілактика, психологічна діагностика, психологічна корекція, консультативна діяльність.

Ефективне вирішення проблем, що стоять перед психологічною службою, можливо лише за умови їх вирішення шляхом комплексного і системного підходів.

Принцип комплексної побудови діяльності психологічної служби вишу означає безперервний зв'язок, взаємозв'язок цих напрямів діяльності і вимагає орієнтації діяльності психологів на різні організаційні рівні:

- основного колективу, тобто всієї організації у цілому;
- адміністративно-управлінський рівень;
- рівень підрозділів (наприклад, факультетів, кафедр);

- рівень первинного колективу (наприклад, студентської групи);
- індивідуальний рівень, тобто окремої особи.

Системність роботи вузівських психологів забезпечується, з одного боку, розглядом особистості клієнта як складної системи, що має різну спрямованість свого прояву, починаючи з власної внутрішньої активності індивіда, до включення у різні групи, а з іншого боку, виявленням всіх індивідуальних сторін та якостей суб'єктів освітнього процесу.

Інший аспект системного підходу до побудови діяльності психологічної служби вишу полягає в тому, що мають бути охоплені всі сфери життєдіяльності студента. Це означає, що діяльність психологічної служби має здійснюватися за наступними напрямками:

- психологічний супровід у вирішенні проблем, безпосередньо пов'язаних із навчальною і професійною (виробничою) діяльністю суб'єктів освітнього середовища: вдосконалення структури, форм і методів управління організацією і первинним колективом, оптимізація соціально-психологічного клімату у викладацькому колективі та студентських групах;
- психологічний супровід у вирішенні проблем безпосередньо не пов'язаних з навчальною, професійною діяльністю суб'єктів освітнього середовища, тобто вирішення проблем індивідуального характеру.

Аналіз літератури, методичних матеріалів і досвіду роботи психологічної служби вишу дозволяє узагальнити проблеми, з якими вона стикається у своїй діяльності:

- 1) не є розробленими методологічні основи діяльності психологічної служби вишу;
- 2) відсутня єдина концептуальна модель, яка враховувала б досягнутий рівень розвитку фундаментальних досліджень, прикладних розробок і наявні форми взаємозв'язку між ними, яку можна було б покласти в основу роботи всіх існуючих психологічних служб національної системи вищої і професійної освіти;
- 3) не позначені місце та роль психологічної служби в єдиній освітній системі вишу;
- 4) не визначені принципи, за якими мають будуватися стосунки між співробітниками психологічної служби й адміністративно-управлінським апаратом, педагогами, студентами й ін.;
- 5) не є узагальненими ті практичні розробки, які вже існують в арсеналі служби практичної психології вишу;
- 6) відсутня програма підготовки та підвищення кваліфікації для фахівців психологічних служб вишу.

Цей далеко не повний перелік проблем, з якими стикаються в своїй діяльності співробітники психологічної служби вишу, переконує нас в необхідності подальшого дослідження цієї проблеми.

Вищевикладене дозволяє нам сформулювати ряд пріоритетів, які покладено в основу побудови нашої моделі діяльності психологічної служби вишу.

1. Відповідно до особистісно-розвивального характеру вищої освіти, основною метою психологічної служби вишу є психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студента. Ця мета визнається всіма суб'єктами освітнього процесу.

2. Діяльність служби конкретизується у створенні умов, що забезпечують психологічний супровід розвитку, саморозвитку і самореалізації особистості студента як майбутнього професіонала;

3. У формуванні особистості майбутнього професіонала в своїй діяльності служба спирається на сучасні вимоги до фахівця, вимоги роботодавця і ринку праці в цілому.

4. Умовою забезпечення успішності педагогічного процесу у вищій технічній школі є реалізація системи психологічного супроводу професійно-особистісного становлення викладачів;

5. Діяльність служби практичної психології будується таким чином, що її завдання на кожному наступному етапі стають більш складними, інтеграційними, а модель служби зазнає закономірного розвитку.

Таким чином, побудова експериментальної моделі діяльності служби психологічного супроводу навчально-виховного процесу ґрунтується на досвіді психологічних служб ВНЗ, що діють у нас в країні та за кордоном і за вказаними вище пріоритетами.

Таким чином, відповідно до існуючих нормативних документів, психологічна служба, яка має забезпечувати практичну реалізацію супроводу, являє собою багаторівневу організаційну систему, що включає в себе основні структурні одиниці і забезпечує надання ефективної психологічної допомоги всім учасникам навчально-виховного процесу.

В Україні найбільш розвиненою формою психологічного супроводу є шкільна психологічна служба. Останнім часом набула розвитку практика психологічного супроводу у вищих навчальних закладах.

Головними принципами у діяльності фахівців психологічної служби є: слідування за природним розвитком особистості на даному віковому і соціокультурному етапі онтогенезу; принципи прийняття безумовної цінності внутрішнього світу кожного студента, визнання пріоритетності його потреб, цілей і цінностей його розвитку; створення умов самостійного творчого засвоєння студентом системи відносин зі світом і з самим собою; принцип вторинності форм і змісту супроводу відносно соціального і навчального простору життєдіяльності студента.

Проаналізований досвід діяльності психологічних служб у системі вищої освіти за кордоном показав, що спрямованість діяльності зарубіжних служб і центрів консультування є вельми різноманітною: в одній частині навчальних закладів найбільшу вагу мають психологічна і психотерапевтична допомога студентам і персоналу, в інших - профорієнтація, професійне консультування, у третіх – так зване академічне консультування, здійснюване академічними відділами.

Незважаючи на відмінність в організації психологічних служб, основним методом психологічного супроводу у навчальних закладах є психологічне консультування. В ході консультування використовуються такі методи: інтерв'ю, психологічне тестування, групові дискусії і тренінги, інтерпретація ситуації або проблеми, роз'яснення думки, положення, факту або емоційного стану тощо.

Сучасна психологічна служба ВНЗ являє собою цілісну систему, яка складається з трьох основних аспектів:

- 1) інтегрування загальних досягнень педагогічної психології, психології розвитку і акмеології, соціальної психології, психології управління та ін.;
- 2) психологічне і психолого-педагогічне забезпечення досягнення основних цілей ВНЗ, що полягають в розвитку особистості і підготовці фахівців (бакалаврів, магістрів);
- 3) безпосередня діяльність психологів у ВНЗ. Таким чином, існує єдність трьох основних аспектів діяльності психологічної служби: наукового, прикладного і практичного.

Однією з головних цілей психологічної служби ВНЗ є сприяння підтримці психічного здоров'я, пізнавального інтересу і розкриттю індивідуальності студента, а також корекції різного роду утруднень в його розвитку і становленні. В своїй діяльності психологічна служба ВНЗ традиційно використовує такі напрями психологічного супроводу як психологічна освіта, психологічна профілактика, психологічна діагностика, психологічна корекція, консультативна діяльність.

Аналіз наукової літератури, методичних матеріалів і досвіду роботи психологічної служби ВНЗ дозволив визначити основні проблеми діяльності служби: не розроблені методологічні основи діяльності психологічної служби ВНЗ; відсутня єдина концептуальна модель психологічної служби вищої професійної освіти; не визначене місце і роль психологічної служби в єдиній освітній системі ВНЗ; не визначені принципи, на яких мають будуватися стосунки між співробітниками психологічної служби та адміністративно-управлінським апаратом, педагогами, студентами та ін.; не узагальнені ті практичні напрацювання, які вже існують в арсеналі психологічної служби ВНЗ; відсутня програма підготовки й підвищення кваліфікації для фахівців психологічних служб ВНЗ тощо.

Психологічна служба у системі освіти України

Системна робота по створенню психологічної служби в освітній галузі почалася з 1991 р., коли в Інституті психології ім. Г.С. Костюка АПН України був створений новий підрозділ - Центр психологічної служби в системі народної освіти. У листопаді того ж року відбулася перша всеукраїнська конференція з практичної психології (м. Луцьк).

У 1993 р. було розроблено і прийнято перше положення про психологічну службу системи освіти.

7 липня 1998 спільним наказом Міністерства освіти України та Академії педагогічних наук України був створений Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи - головна організація психологічної служби, яка здійснює методичне керівництво всією психологічною службою системи освіти.

У 2001 році в структуру Українського НМЦ практичної психології і соціальної роботи була введена Центральна психолого-медико-педагогічна консультація, що створило сприятливі умови для розгортання її діяльності як головної організації, яка контролює, координує та здійснює розробку нормативно-правових основ, науково-методичне керівництво регіональними (республіканською АР Крим, обласною, Київської та Севастопольської міськими) консультаціями.

23 квітня 2004 вперше в історії Української держави Колегія Міністерства освіти і науки України розглянула питання про стан і перспективи розвитку психологічної служби системи освіти. Колегія схвалила «Стратегію розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2008 р.». З тих пір 23 квітня вважається Днем практичного психолога.

У квітні 2008 р. засідання Колегії Міністерства освіти і науки схвалило Концепцію розвитку психологічної служби системи освіти на період до 2012 р. (додаток1).

У 2009 р. була прийнята нова редакція Положення про психологічну службу системи освіти України (додаток 2).

В кінці 2011 року було прийнято нове Положення про центральну та республіканську (Автономна Республіка Крим), обласні, Київську та Севастопольську міські, районні (міські) психолого-медико-педагогічні консультації.

Аналізуючи динаміку зростання чисельності працівників психологічної служби і розгортання мережі центрів практичної психології і соціальної роботи, слід сказати, що в 1994 навчальному році психологічна служба системи освіти України нараховувала 2852 фахівця, а в 2011 році практичних психологів, соціальних педагогів та методистів налічувалося 22102 особи.

Значна увага до питань психологічного супроводу особистості, сприяння її розвитку, становленню і самореалізації на етапах освіти є однією з основних тенденцій сучасної психології. Впродовж декількох останніх років у змісті освітньої діяльності разом із навчанням і вихованням вводяться складові психологічного супроводу (М.Р. Бітянова, І.В. Дубровина, О.О.Євдокімова, М.М. Нечаєв, Р.В. Павелків та ін.), підтримки (О.Г. Асмолов, О.Ф. Бондаренко, І.Є. Лілієнталь, Н.В. Чепелєва, Т.В. Шубніцина та ін.)

Підґрунтям для створення і розвитку системи психологічного супроводу студентів виступило узагальнення досвіду у сфері організації та функціонування психологічної служби в системі освіти (М.Р. Бітянова, А.О. Деркач, І.В. Дубровина., Ю.М. Забродин, Є.О. Клімов, Б.Б. Коссов, Л.М. Мітіна, М.М.Обозов, Н.М. Пейсахов, Н.І. Пов'якель, Н.І. Рейнвальд, Н.В. Чепелєва і ін.), а також проблем психологічного і психолого-педагогічного супроводу,

управління і підтримки особистісно-професійного розвитку студентів психологічною службою ВНЗ (Д.Б. Богоявленська, М.Д. Дворяшина, Л.В. Темнова та ін.).

Аналізу організації діяльності психологічних служб, професійного керівництва і консультування студентів в зарубіжних вищих навчальних закладах присвячені роботи І.М. Кондакова, П.І. Купки, М. Рутік, П. Саутуарського, В. Укке, Е. Хартманна та ін.

У роботах зарубіжних і вітчизняних авторів узагальнюється і аналізується досвід в сфері психологічної діагностики (О.О. Бодальов, В.Д. Небиліцин, В.А. Чикер та інші), професійного консультування (С.С. Бубнова, Р. Мей, В.М. Розин та інші.), групової тренінгової роботи (В.К. Большаков, А.О. Вербицький, Г.І. Марасанов, Б.Д. Паригин та інші.).

Отже, створення служб практичної психології, організація супроводу, підтримки особистості фахівцями служби є закономірним процесом, і вельми актуальним для освітніх сфер.

Іншою важливою особливістю є те, що сьогодні, в умовах жорсткої конкуренції, величезне значення має соціально - психологічна компетентність фахівця будь-якої сфери діяльності, але в першу чергу, тієї, де мова йде про виховання, навчання і розвиток. Діяльність викладача регулюється етичними нормами, етичними стандартами, загальнолюдськими цінностями і ін. І саме викладач, виховуючи та навчаючи не повинен забувати про підвищення професійної майстерності, психолого-педагогічної і соціально - психологічної компетентності. Все це складає основу його загальної професійної культури, дозволяє досягти вищих ступенів професійної майстерності і особистісного зростання. Окрім цього, потреба у психологічних знаннях обумовлена самою суттю освіти, оскільки освіта пов'язана зі свідомістю і самосвідомістю людини, з формуванням установок, цілей і інших найважливіших психічних утворень.

Установки на особистісно-професійний розвиток, на підвищення психологічної компетентності можна ефективно формувати у процесі організації й реалізації головних ідей супроводу діяльності викладачів. Формування психологічної компетентності, психологічної культури фахівця на етапах професіоналізації є одним з важливих завдань діяльності фахівців психологічних служб.

Сенс організації психологічного супроводу освітнього процесу полягає у створенні умов для формування у студентів досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних і інших проблем, що НЕ формується достатньою мірою в умовах сучасного змісту освіти.

Модернізація освіти, тобто забезпечення її відповідності запитам і можливостям суспільства, здійснювалася завжди - тою чи іншою мірою. Ця міра залежить від здатності системи освіти до змін, а сама ця здатність багато в чому визначається підходом до постановки цілей, відбору змісту, організації освітнього процесу, оцінки досягнутих результатів.

Англіїці говорять: «Щоб напоїти коня, його треба підвести до води». Аналіз традиційного педагогічного процесу нашо́вхує на думку про те, що ми -

педагоги тільки й робимо те, що примушуємо студентів випити води знань. Але важливо саме підвести студента до ріки знань, тобто створити такі умови, щоб він сам міг пити цю воду. У межах цілеспрямованого педагогічного процесу це стає природною процедурою. А сприяти наданню навчально-виховному процесу властивості цілеспрямованого має система психологічного забезпечення педагогічного процесу.